

SUMMARY

O. Nezhyva. Lesya Ukrainka as agitator to spirit of the nation.

In this article is discovered Lesya Ukrainka's influence, what had a strong hold over the formulation of the Ukrainian's world outlook and how much was important.

Key words: thinker, epistolary, world outlook, neoclassic, master, nationality, creative work, enlightenment, consciousness.

УДК 37.013.78:37«192/193»(477)

А. В. Приходько

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ 20–30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті за результатами аналізу праць вітчизняних діячів освіти і науки з'ясовані особливості соціально-педагогічної діяльності у 20–30 роки ХХ століття. Визначено специфіку теоретичних й практичних виявів соціально-педагогічної діяльності в зазначений період.

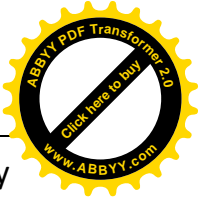
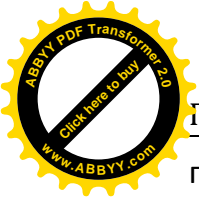
Ключові слова: педагогічна діяльність, соціально-педагогічна діяльність, соціалізація, соціальне виховання, соціально-педагогічна теорія, соціально-педагогічна практика.

Постановка проблеми. В Україні триває процес соціально-економічної та політичної трансформації суспільства, який має як позитивні, так і негативні наслідки. Безробіття, зубожіння значної частини населення, поглиблення соціального розшарування суспільства посирили соціальні проблеми дітей та молоді. Ухвалення Урядом Національної програми «Діти України» зумовлено, з одного боку, прагненням впровадити в життя Концепцію ООН про права дитини та інші ратифіковані нашою країною міжнародні акти, а з другого – погіршенням кількісних та якісних характеристик у сфері захисту прав та інтересів дітей.

Актуальним у такій ситуації є пошук нових рішень щодо виховання неповнолітніх, зростання уваги до наукових досліджень проблем дитинства та молоді, соціального захисту, вдосконалення механізмів, що регулюють суспільну життєдіяльність кожної людини. Оскільки наукове обґрунтування технологій соціально-педагогічної діяльності в дитячому та молодіжному середовищі в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку, особливого значення набувають історико-педагогічні дослідження з проблем організації соціальної підтримки дітей.

Наразі постала потреба історично і теоретично обґрунтованого підходу щодо розгляду такої багатоаспектної проблеми, як становлення й розвиток соціально-педагогічної діяльності, розглянутої в усіх її зв'язках та опосередкуваннях.

Вивчення та аналіз історичних джерел з даної проблеми дають підстави стверджувати, що сьогодні в Україні знову загострились соціально-педагогічні

проблеми і труднощі, перші спроби подолання яких робилися ще в далекому минулому, а саме у 20–30-ті роки ХХ століття. Це проблема дитячої безпритульності, злочинності, безробіття тощо. Саме в ті часи, за твердженням сучасних дослідників (Н. В. Єфіменко, О. Г. Карпенко, В. О. Марочко, Т. В. Янченко та ін.) в Україні розгорталася ефективна система соціального виховання, здійснювалися активні наукові розвідки з соціально-педагогічних проблем, утворювалися передумови практичного їх втілення [3; 5; 6].

Тобто соціальна педагогіка в її практичному вимірі, реальна соціально-педагогічна діяльність існувала в зазначені роки як дієвий відгук педагогів на суспільні запитання свого часу. Соціально-педагогічна діяльність у досліджуваний період була значущою складовою соціальної життєдіяльності. При цьому поняття «соціальна педагогіка» навряд чи було вживаним та зустрічалося на сторінках преси 20–30 років ХХ ст. Цей термін був відомий лише вузькому колу фахівців освітньої галузі й не набув широкої популярності.

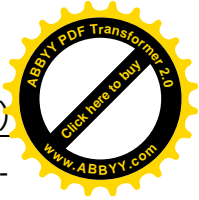
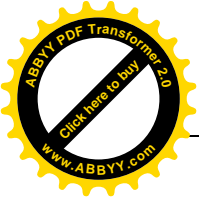
Відтак, основним завданням нашої статті є висвітлення цікавого, на наш погляд, історичного протиріччя: соціально-педагогічна діяльність в 20–30 роки ХХ ст. існувала об'єктивно як складова суспільного буття й освітнього процесу, але майже не знайшла свого відображення на рівні педагогічної свідомості, або воно було неповним чи однобічним.

Проте соціально-педагогічна діяльність виконувала в життєдіяльності суспільства значущий й широкий спектр функцій. Розкриття соціально-історичної ролі соціально-педагогічної діяльності в українському суспільстві 20–30 років ХХ ст. є ще одним завданням дослідження, здобутки якого відображено у науковій статті.

Ретельний аналіз та узагальнення історичного досвіду соціально-педагогічної діяльності можуть сприяти ефективному вирішенню проблем сучасної соціально-педагогічної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретична база дослідження історичного розвитку соціально-педагогічної діяльності на вітчизняних теренах створена зусиллями низки науковців, серед яких необхідно відзначити Г. Ф. Гринька, О. Дзевєріна, Я. П. Ряппо, М. О. Скрипника та ін. Теоретико-методологічні основи формування концепції соціально-педагогічної діяльності відображено у працях О. І Попова, І. Хаїта, С. Х. Чавдарова.

Однак історико-педагогічне вивчення досліджуваного питання проводилось менш інтенсивно. Аналіз наукового обігу з проблеми формування парадигми соціально-педагогічної діяльності в досліджувані роки дозволяє зробити висновки про те, що її наукова розробка проводилась на недостатньому рівні. Певна кількість праць присвячена висвітленню проблем розвитку системи соціального виховання дітей в Україні радянського періоду (А. Д. Бондар, М. М. Гриценко, М. С. Грищенко, М. Д. Зезін та ін.). Водночас дослідники того часу не приділяли спеціальної уваги особливостям розвитку концепції саме соціально-педагогічної діяльності 20–30-х років ХХ ст.

Відповідно, актуальним постає завдання комплексного соціально-педагогічного вивчення, узагальнення й осмислення змісту й сутності поняття «соціально-педагогічна діяльність» в історичному контексті.

Мета статті – розкрити процес еволюції соціально-педагогічної діяльності у вітчизняній педагогічній думці 20–30-х років ХХ ст. від теоретичного до практичного рівня існування як складової освітнього процесу.

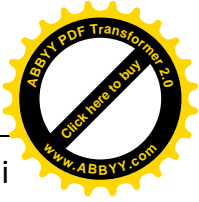
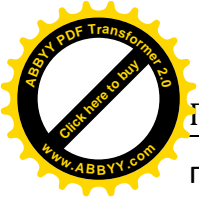
Виклад основного матеріалу. Відомі в педагогіці теоретичні розробки, здійснені А. Д. Бондарем, М. С. Грищенком, М. М. Гриценком, М. Д. Зезіним та ін. дають підстави стверджувати, що саме період 20–30-х років ХХ ст. заклав фундамент для розвитку наступного часу великих суттєвих суспільних, громадських і соціальних перетворень, для котрого характерним було відродження з військових руїн, революційних зрушень і водночас прагнення до збереження духовних надбань попередніх поколінь.

Надзвичайно важкі роки громадянського протистояння у житті суспільства: максимальне соціальне розшарування, загибель значної кількості дорослого населення в ході бойових операцій ворогуючих армій чи проведення післявоєнних суспільних «чисток», посилення безробіття та голоду – все це призвело до катастрофічного зростання кількості неповнолітніх сиріт, безпритульних. Матеріальні нестатки, скорочення чисельності шкіл, місць роботи для дорослих, різке погіршення фізичного стану людей – спричинило різке погіршення соціального, морального та духовного стану дітей як найбільш вразливої категорії суспільства.

Ці обставини зумовили необхідність винесення на порядок денний того часу питання про можливість цілеспрямованого утворення сприятливих умов для успішної соціалізації дітей в масштабі всього радянського суспільства. До вирішення проблеми особливостей вибору структури, змісту, форм організації соціально-педагогічної діяльності у період 20–30-х років ХХ ст. доклали зусиль вчені, відомі педагоги, практики соціально-виховної сфери.

Вивчення та узагальнення науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що становлення й розвиток соціально-педагогічної діяльності в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття стає предметом історико-педагогічного дослідження вже з кінця 20-х років (Г. Ф. Гринько, О. Дзевєрін, Я. П. Ряппо, М. О. Скрипник). У публікаціях цього періоду роз'яснювалися принципи соціальної політики радянської держави, подавався огляд практичного досвіду соціального виховання підростаючих поколінь. При цьому увага переважно акцентувалася на досягненнях державних структур у царині навчання й виховання дітей та молоді. Відтак метою цих публікацій було не стільки розповсюдження соціально-педагогічних інновацій, скільки пропаганда соціокультурних переваг нового політично-економічного ладу.

З середини 30-х років ХХ століття в історико-педагогічному аналізі теорії й практики соціально-педагогічної діяльності превалюють політичні оцінки. Її

провідна мета вбачалася у вихованні підростаючого покоління в дусі комуністичної ідеології (І. Хаїт, С. Х. Чавдаров) [9, 36].

Необхідно зазначити, що з другої половини 30-х років відбулися якісні зміни в системі організації соціально-педагогічної діяльності, що призвели, за твердженням Т.В. Янченко, до фактичної ліквідації соціальної педагогіки як напряму наукових досліджень [5, 11].

Утворення нової національної системи освіти і виховання дітей та молоді визначається на законодавчому рівні й ґрунтується на пануючій ідеології та основних принципах організації суспільно-політичного життя. У 20-х роках ХХ ст. саме ідея соціального виховання була системоутворюючою і визначала характер, принципи організації, зміст, форми і методи навчання і виховання дітей в Україні.

У серпні 1920 року відбулася Друга Всеукраїнська нарада з питань освіти, котра підтвердила рішення попередньої (яка мала місце у березні 1920 року) щодо прийняття нової системи освіти УРСР на 1920–1921 роки та запровадження для дітей віком до 15 років обов'язкової системи соціального виховання [7, 224].

Першого липня 1920 року Народним Комісаріатом освіти УРСР затверджена «Декларація про соціальне виховання дітей», положення котрої наголошували на тому, що найважливішою частиною соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю виступає її соціальна складова, пов'язана із вихованням та освітою, створенням сприятливих умов у процесі розвитку і реалізації освітньо-виховного процесу як умови успішної соціалізації особистості [7].

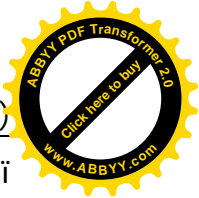
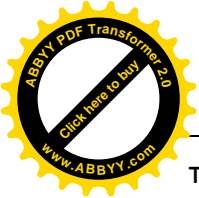
Прогресивним явищем у межах радянського законодавства стало визнання пріоритетної ролі у цьому процесі за таким фактором, як поширення й реалізація ідей соціального виховання дітей, котрі потребували захисту. Окремим пунктом Декларації обґрунтована позиція щодо нової організаційної форми соціального виховання – дитячого будинку [7].

Зазначена позиція законодавців у галузі освіти відображала погляди Г. Ф. Гринька, котрий був прибічником ідеї ліквідації загальноосвітньої школи як форми організації навчального, трудового і виховного процесів [9, 134].

Так, зміст соціальної діяльності держави щодо дітей та молоді теоретик педології вбачав насамперед у перетворенні останніх на пасивних об'єктів навчального процесу та, за рахунок послаблення виховного впливу сім'ї, прерогативне право опікуватися та вирішувати проблеми підростаючого покоління залишити за дитячими будинками [9].

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що вплив на формування теорії й практики соціально-педагогічної діяльності щодо дітей та молоді в Україні у 20–30-ті рр. ХХ ст. мали ідеї й закордонних педагогів, зокрема М. Монтесорі, П. Наторпа, Ф. Фребеля, які є авторами оригінальних концепцій соціального виховання та педагогічної підтримки дітей.

Незважаючи на відсутність в окреслений нами період спеціальних

термінів та окремих досліджень, присвячених проблемі соціально-педагогічної діяльності щодо дітей та молоді, низка її складових знайшла своє відображення в українській педагогічній думці того періоду, яка в такому аспекті поки що не досліджувалася.

Теоретики періоду 20–30-х років ХХ ст. виділяють також і такі питання, що відносяться до проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту. Ці питання в контексті становлення національної школи розглядалися В. В. Зеньковським, С. Ф. Русовою, С. О. Сірополком та іншими.

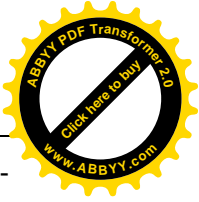
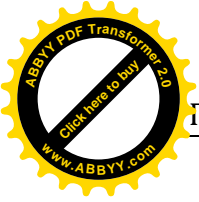
Так, С. Ф. Русова розглядала утворення національної школи як першу соціально-педагогічну вимогу кожного народу. Дослідниця приділяла значну увагу процесу соціальної переорієнтації шкільних програм, запровадженню методів «соціалізованого навчання». Зокрема, у праці «Позашкільна освіта та засоби її проведення» авторка наголошувала на необхідності організації позашкільного виховання, у тому числі і дітей дошкільного віку. Позашкільне виховання, за твердженням дослідниці, є важливою складовою соціально-педагогічної підтримки дітей та провідним напрямом діяльності усіх суб'єктів навчального процесу [8, 55].

Один із основоположників вітчизняної соціальної педагогіки В. В. Зеньковський зосереджувався на такому аспекті соціально-педагогічної діяльності, як соціальне виховання. У своїй праці «Соціальне виховання, його завдання і шляхи» (1922 р.) обґрунтував необхідність виховання дітей та молоді в дусі «солідарності». Під цим терміном дослідник розумів почуття єдності, активності, зацікавленості, здатність відстоювати соціальні ідеали й цінності. Також він підкреслював провідну роль сім'ї, самодіяльних дитячих колективів, школи, дошкільних закладів, які є активними суб'єктами соціального виховання [4, 87].

Під соціальним вихованням В. В. Зеньковський розумів виховання дітей у групі та в спільноті. Методологічними засадами організації соціального виховання дослідник вважав ідей соціальної психології та культурології, розглянувши «соціальні сили в душі дитини» як взаємодію душі, емоцій, спілкування і традицій або соціального наслідування. Педагог виділив та коротко описав різні типи груп: соціальну, несоціальну, псевдосоціальну й асоціальну, розкрив техніку «соціального спілкування». Провідним мотивом соціального виховання В.В. Зеньковський вважав піднесення активності шляхом звільнення і розвитку емоційного життя дитини [4].

Теоретик системи соціального виховання О. І. Попов зазначав, що основною метою соціально-педагогічної діяльності є виховання нової людини через її активну участь в організованому дитячому і молодіжному русі [6, 14].

Фахівець із соціальної роботи, на думку О. І. Попова, повинен бути здатним на основі науково обґрунтованого світогляду підійти – з одного боку – до тих вимог, які висуває перед ним сучасна педагогіка, і з другого – до тих світоглядних вимог, які ставить перед ним дитина [6].

Досить плідними в розвитку вітчизняної теорії й практики соціально-педагогічної діяльності були зусилля І. П. Соколянського. Так, у праці «Педагогіка школи та родини в системі соціального виховання» (1928), дослідник на власний розсуд визначив поняття «соціалізація», вклавши в його зміст розуміння середовища не лише як умови, а і як основного джерела розвитку дитини. Виховання розглядав педагог у контексті формування в дітей основних, спеціальних та соціальних звичок. Виховання ж соціальних звичок трактувалося ним як формування в дитини корисних умінь щодо спілкування, поведінки й праці в умовах конкретного суспільства і у визначений проміжок часу. Прищеплення відповідних звичок, на думку І. П. Соколянського, покладалось на все соціальне оточення, особливо на гру, чергування, самоврядування, дитячий рух тощо [3, 143].

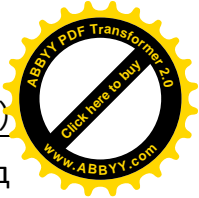
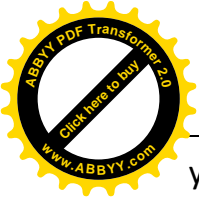
Зміст соціально-педагогічної діяльності щодо дітей та молоді у 20–30-х роках ХХ ст. висвітлено й у працях А. Д. Бондаря, зокрема в монографії «Розвиток комуністичного виховання в УРСР (1917–1967)». Дослідник зазначав, що соціально-педагогічна діяльність має полягати здебільшого в організації власне виховання підростаючого покоління, забезпеченні сприятливих умов соціалізації. Серед суб'єктів соціального виховання дітей саме в роки «довоєнного сталінізму» автор зазначив органи державної влади, православну церкву, громадські організації, приватних осіб [1, 97].

Твердження про те, що система соціального виховання в Україні поступово еволюціонувала від громадського до державного рівня її організації висвітлювалося у праці М. С. Гриценка «Нариси з історії школи в УРСР (1917–1965)». Вивчення різноманітних форм соціально-педагогічної діяльності в їх історичному контексті дозволило досліднику окреслити такі групи (категорії) його об'єктів: селянські діти; діти міської бідноти; діти, позбавлені батьківського піклування; діти, які скоїли правопорушення; діти, батьки яких призвані до армійських лав; діти, які потребували допомоги за часи революційних та воєнних потрясінь [2, 245].

Маємо зазначити, що здійснені вітчизняними педагогами розробки теоретичних положень, котрі пов'язані з розкриттям специфіки соціально-педагогічної діяльності в Україні у 20–30-х рр. ХХ ст., дають змогу з'ясувати зміст деяких педагогічних понять з погляду сьогодення.

Так, фундаментальне поняття соціально-педагогічної діяльності, що розкриває сутність досліджуваної нами проблеми, означає сукупність соціально організованих цілеспрямованих дій щодо всебічного впливу на особистість з метою її кращої соціалізації в суспільстві. Соціалізацію ми ж розглядаємо як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення і розвитку як цілісної особистості.

Доцільно звернути увагу на те, що вже у 20–30 рр. ХХ ст. був розповсюджений погляд на соціально-педагогічну діяльність як на форму організованої соціальної реакції на проблемні ситуації індивіда чи групи, що

утворюється у взаєминах із середовищем. Маємо наголосити, що будь-який вид педагогічної діяльності є адресним, спрямованим на конкретного індивіда або соціальну групу, має власні механізми формування й реалізації.

Висновки. Отже, за результатами дослідження соціально-педагогічної діяльності як складової освітнього процесу у вітчизняній педагогічній думці 20–30 років ХХ ст. маємо підстави стверджувати, що вона розвивалася від визнання загальних теоретичних концептуальних засад до орієнтації на розробку й упровадження практичних конкретних, систематичних та комплексних заходів, спрямованих на створення умов для ефективної соціалізації дітей та молоді.

У досліджуваній період було визначено основні ідей та принципи, які зазвичай вважаються властивими лише сучасним підходам, що обґрунтовуються українськими педагогами в галузі соціально-педагогічної теорії та соціально-педагогічної діяльності.

Перспективи подальшої розробки проблеми історичного становлення й розвитку системи соціально-педагогічної діяльності в Україні вбачаємо у визначенні її практичного змісту, різноманіття форм і методів, соціальних та культурних функцій в 20–30 рр. ХХ ст., тобто в добу її бурхливого, суперечливого і продуктивного розвитку.

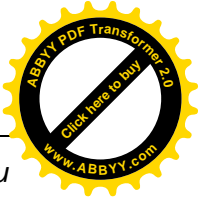
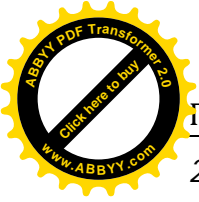
ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в УРСР (1917–1967) / А. Д. Бондар. – К., 1968. – 307 с.
2. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в УРСР (1917–1965) / М. С. Гриценко ; [за ред. С. А. Литвинова]. – К., 1966. – 478 с.
3. Єфіменко Н. В. Іван Панасович Соколянський : народна освіта в 20-ті роки ХХ ст. / Н. В. Єфіменко – К., 2000. – 196 с.
4. Зеньковский В. В. Социальное воспитание, его задачи и пути / В. В. Зеньковский ; [под ред. М. В. Ткачук]. – К., 2002. – 104 с.
5. Карпенко О. Г. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті : монографія / О. Г. Карпенко, Т. В. Янченко. – К. : НПУ, 2006. – 159 с.
6. Марочко В. О. О. Попів – про видатного педагога / В. О. Марочко // Рідна школа. – 1996. – № 11–12. – С. 14–16.
7. Народное образование в СССР : Сборник нормативных актов. – М. : Юридическая литература, 1987. – 336 с. – (Нормативно-директивные правовые документы).
8. Русова С. Про українську національну школу колись і тепер : вибрані педагогічні твори : [у 2 т.] / Русова С. – К. : Либідь, 1997– Т. 1. – 432 с.
9. Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник : [у 2 кн.] / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2 : ХХ століття. – 552 с.

РЕЗЮМЕ

А. В. Приходько. Социально-педагогическая деятельность как составляющая образовательного процесса в отечественной педагогической мысли 20–30-х годов ХХ столетия.

В статье в результате анализа работ украинских деятелей образования и науки определены особенности социально-педагогической деятельности в Украине в

20–30 годы XX столетия. Охарактеризована специфика теоретических и практических форм существования социально-педагогической деятельности в исследуемый период.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, социально-педагогическая деятельность, социализация, социальное воспитание, социально-педагогическая теория, социально-педагогическая практика.

SUMMARY

A. Prihodko. The social-pedagogical activity as an element of Ukrainian educational system in pedagogical conception of the 20th–30th of XX century.

The article is devoted to the reflection of the Ukrainian pedagogical theory and the social-pedagogical activities in 20th–30th of the XX century. Much attention is given to social-pedagogical activities' theoretical and practical level in these years.

Key words: pedagogical activity, social-pedagogical activity, socialization, social education, pedagogical theory, pedagogical practice.

УДК 94:061.22

І. Б. Тимочко

Рівненський державний гуманітарний університет

НЕДІЛЬНІ НАРОДНІ ЧИТАННЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНИ (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

У статті на конкретному історико-педагогічному матеріалі зроблено спробу простежити та проаналізувати процес реалізації культурно-освітніх традицій Волині за сприяння православних братств, зокрема, використаннями ними однієї з форм організації просвітницької діяльності – народних недільних читань, бесід.

Ключові слова: православні братства, духовне просвітництво, християнські цінності, недільні народні читання.

Постановка проблеми. На зламі тисячоліть, за умов всезагальної глобалізації суспільного життя, з особливою гостротою постала проблема впровадження ідей духовного просвітництва, формування нового мислення, що у свою чергу, передбачає звернення як суспільства, так і кожної особи до потужного гуманістичного потенціалу християнських цінностей. Духовні пошуки особи як шлях до осягнення людської суті за нових конкретно-історичних умов, коли людина стала вирішальним фактором світського розвитку, набувають особливої актуальності. В зв'язку з цим потребує достеменного вивчення процес розвитку традицій духовного просвітництва та використання потужного морально-виховного потенціалу християнських ідеологічних основ православ'я.

Аналіз актуальних досліджень. Специфіку організації недільних народних читань як однієї з форм духовно-просвітницької діяльності православних братств Волинської губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ століття займалися П. Влодек [1], М. Тучемський [8], Н. Уводський [13].

Мета статті – дослідити специфіку організації недільних народних читань як однієї з форм духовно-просвітницької діяльності православних братств Волинської губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.